

ДИНАМІКА ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В УМОВАХ ВІЙНИ

DYNAMICS OF DOMESTIC VIOLENCE IN THE CONDITIONS OF WAR

Блага А.Б., д.ю.н., доцент, завідувач кафедри цивільного та кримінального права і процесу
Чорноморський національний університет імені Петра Могили

Адащик А.С., студентка VI курсу юридичного факультету
Чорноморський національний університет імені Петра Могили

Стаття присвячена дослідженню питання динаміки домашнього насильства в умовах війни. Встановлено, що за період з 24 лютого до 01 листопада 2022 р. органи Національної поліції зареєстрували понад 58 тисяч повідомлень про домашнє насильство. Відповідно, знизилась і обсяги притягнення кривдників до відповідальності. Так, за 12 місяців 2022 р. було обліковано 3360 кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, 3060 з яких направлені до суду з обвинувальним актом, у той час як за такий же період 2021 р. вказані показники становили 4800 та 4432 відповідно. При цьому найнижчі показники були зафіксовані у перші місяці російської агресії проти України. Так, у березні 2022 р. було обліковано усього 47 кримінальних правопорушень цієї категорії, що на 337 (або 88%) менше, аніж у березні 2021 р. Починаючи з серпня 2022, коли Україна звільнила значну частину окупованих територій та відновила на них публічну владу і місцеве самоврядування, кількість звернень щодо домашнього насильства почала повертатись до довоєнних обсягів. Більшість кривдників, що вчинили кримінально каране домашнє насильство протягом 2022 року – особи чоловічої статі (2618 осіб, або 93%). Хоча практично усі вони й мали достатній рівень освіти, однак 82% з них не мали власних джерел доходів (2200 осіб – працездатні, які не працюють і не навчаються, ще 107 – безробітні). У стані алкогольного сп'яніння кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством, вчинили 739 кривдників, ще 3 – у стані наркотичного, токсичного або психотропного сп'яніння. Майже кожен п'ятий злочинець цієї категорії (532 особи) має кримінальне минуле. До основних груп факторів зниження кількості зафіксованих випадків можна віднести фактори соціально-демографічного, соціально-психологічного, правового та правозастосовного характеру. Тому ефективне реагування та запобіжний вплив потребує вирішення досить широкого кола соціальних, психологічних, правових та економічних питань, над якими потрібно працювати як на рівні місцевих громад, так і на загальнодержавному рівні, зокрема, й із залученням можливостей міжнародних організацій.

Ключові слова: домашнє насильство, кримінальні правопорушення, динаміка, детермінанти, запобігання та протидія, війна.

The article is devoted to the study of the dynamics of domestic violence in the conditions of war. It was established that during the period from February 24 to November 1, 2022, the National Police bodies registered more than 58 thousand reports of domestic violence. Accordingly, the volume of bringing perpetrators to justice also decreased. Thus, in the 12 months of 2022, 3,360 criminal offenses related to domestic violence were registered, 3,060 of which were sent to court with an indictment, while for the same period in 2021, the indicated indicators were 4,800 and 4,432, respectively. At the same time, the lowest indicators were recorded in the first months of Russian aggression against Ukraine. Thus, in March 2022, only 47 criminal offenses of this category were recorded, which is 337 (or 88%) less than in March 2021. Starting from August 2022, when Ukraine liberated a significant part of the occupied territories and restored public authority over them and local self-government, the number of complaints about domestic violence began to return to pre-war levels. The majority of offenders who committed criminally punishable domestic violence during 2022 are men (2,618 persons, or 93%). Although almost all of them had a sufficient level of education, 82% of them did not have their own sources of income (2,200 people are able-bodied who do not work or study, another 107 are unemployed). 739 offenders committed criminal offenses related to domestic violence while under the influence of alcohol, and another 3 – under the influence of narcotic, toxic or psychotropic drugs. Almost every fifth criminal in this category (532 persons) has a criminal past. The main groups of factors that reduce the number of recorded cases include factors of a socio-demographic, socio-psychological, legal and law-enforcement nature. Therefore, effective response and preventive influence requires the solution of a fairly wide range of social, psychological, legal and economic issues, which need to be worked on both at the level of local communities and at the national level, in particular, with the involvement of the capabilities of international organizations.

Key words: domestic violence, criminal offenses, dynamics, determinants, prevention and countermeasures, war.

Постановка проблеми. Унаслідок повномасштабного вторгнення РФ на територію України відбулося суттєве руйнування укладу життя усього населення нашої держави, різко змінились економічні умови та спроможність людей, їх соціальні ролі та взаємовідносини, у тому числі й всередині родини. Відповідно, проблема домашнього насильства та ефективного реагування на його прояви не втратила своєї актуальності.

Мета дослідження. Метою нашого дослідження є аналіз тенденцій домашнього насильства в умовах війни РФ проти України, його основних детермінантів та особливостей надання допомоги і послуг постраждалим.

Основний матеріал. Домашнє насильство є хворобою всього суспільства, яка століттями розвивалася в умовах толерантності та сприйняття його як невід'ємної частини сімейного життя і, відповідно, не визнавалася, ігнорувалася, приховувалася, та з часом набула різноманітних форм прояву.

Стандартом у сфері протидії домашньому насильству є Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (або Стамбульська конвенція). Нагадаємо, що

від імені України ця конвенція була підписана ще у листопаді 2011 року, однак із ратифікацією виникли проблеми на довгих одинадцять років. Протягом цього періоду декілька разів намагались її ратифікувати, однак під тиском консервативних сил парламентарі голосували проти цього. Тим не менш, після запеклих дебатів більшість положень Конвенції були імплементовані в Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Зокрема, він визначає домашнє насильство як діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місяця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь [1].

Повномасштабне російське вторгнення вплинуло на усі сфери життя мешканців України. Десятки тисяч загиблих і поранених цивільних та військових, знищені

вщент міста і села, 1/5 частина території країни під окупацією, небачена досі міграційна криза, економічні збитки на сотні мільярдів доларів. Таким є портрет України, яка чинить опір російській агресії [2]. Тим не менш, Україна продемонструвала свою готовність ефективно протидіяти насильству щодо жінок і домашньому насильству, ратифікувавши цю Конвенцію під час війни. Тож наразі її вже підписали 45 країн, ратифікували 37, а одна країна (Туреччина) – денонсувала.

Оскільки головним позитивним обов'язком держави є створення національної правової бази (national legal framework), яка забезпечує ефективний захист прав людини [3, с. 36], ратифікація Стамбульської конвенції та подальша імплементація її положень в українське законодавство підкреслює зусилля України для досягнення мети ефективно протидіяти насильству щодо жінок і домашньому насильству.

Від початку повномасштабного вторгнення росії в Україну показники офіційної статистики щодо фактів домашнього насильства, як і стосовно більшості інших правопорушень, суттєво знизилась. Так, за словами заступниці міністра внутрішніх справ України Катерини Павліченко, за період з 24 лютого до 01 листопада 2022 р. органи Національної поліції зареєстрували понад 58 тисяч повідомлень про домашнє насильство, що вдвічі менше, ніж за такий самий період 2021 р. [4]. Відповідно, знизилась і кількість кримінальних та адміністративних проваджень за фактами домашнього насильства.

Так, за 12 місяців 2022 р. було обліковано 3360 кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, 3060 з яких направлені до суду з обвинувальним актом, у той час як за такий же період 2021 р. вказані показники становили 4800 та 4432 відповідно [5]. Тобто, і кількість облікованих кримінальних правопорушень, і кількість кримінальних правопорушень, направлених до суду з обвинувальним актом протягом 2022 року зменшились майже на третину.

Як видно з наведеної у графіку помісячної динаміки зазначених показників, у січні 2022 року було обліковано на 28 кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством (або на 6%) більше, аніж у січні 2021 року. Проте, починаючи з лютого 2022 року ці показники є меншими за аналогічні дані попереднього року. Так, у лютому 2022 року було обліковано на 109 кримінальних правопорушень (або на 23%) менше, аніж у лютому 2021 року; у березні 2022 р. було обліковано усього 47 кримінальних правопорушень цієї категорії (що на 337 (або 88%) менше, аніж у березні 2021 р.); у квітні такий розрив становив 303 (-75%), у травні – 286 (-55%), у червні – 169 (-39%), у липні – 80 (-20%), у серпні – 15 (-4%), у вересні – 59 (-15%), у жовтні – 8 (-2%), у листопаді – 65 (-17%), у грудні – 65 правопорушень (-14%).

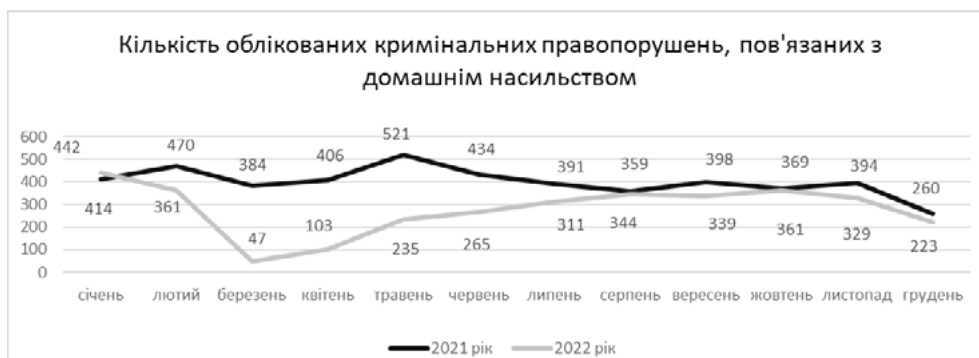
Що стосується осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством, то за 12 місяців 2022 року їх було виявлено 2812 проти 3942 осіб за той же період 2021 року (тобто, менше на 29%). Статистичні

дані надають нам наступні соціально-демографічні характеристики цих осіб. Основна маса кривдників, що вчинили кримінально каране домашнє насильство протягом 2022 року – особи чоловічої статі (2618 осіб, або 93%).

Не дивлячись на те, що практично усі виявлені кривдники мали достатній рівень освіти (вищу і фахову передвищу – 188 осіб, професійну (професійно-технічну) – 590 осіб, базову середню та профільну середню – 2010 осіб, початкову – 16 осіб, без освіти – 8 осіб), 82% з них не мали власних джерел доходів (2200 осіб – працездатні, які не працюють і не навчаються, ще 107 – безробітні). Невелика частина (18 осіб, або 0,7%) з них – військовослужбовці, зокрема 16 – учасники АТО, ООС. У стані алкогольного сп'яніння кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством, вчинили 739 кривдників, ще 3 – у стані наркотичного, токсичного або психотропного. Майже кожен п'ятий злочинець цієї категорії (532 особи) має кримінальне минуле, а у 261 – попередня судимість не знята і не погашена [6].

Залежно від віку виявлені особи, що вчинили кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством, розподілились таким чином: 16–17 років – 3 особи (0,1%); 18–28 років – 286 осіб (10%); 29–39 років – 1063 особи (38%); 40–54 років – 1091 особа (39%); 55–59 років – 185 осіб (6,5%); 60 років і більше – 184 особи (6,4%). Тобто, найбільша кількість кривдників – це дорослі особи, що вчинили домашнє насильство відносно більш слабких членів сім'ї (дружин або співмешканок, дітей, літніх членів родини) [6]. Експерти Аналітичного центру ЮрФем зауважують, що концепція «дитина-свідок = дитина постраждала», закріплена у Конвенції Ради Європи про запобігання насильству проти жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами та національному законодавстві, не набула практичного застосування у справах, пов'язаних з домашнім насильством. До прикладу, у 2022 році при розгляді кримінальних проваджень за ст. 126-1 КК України діти-свідки домашнього насильства були ідентифіковані судом у 12% випадків і лише у 2% справ їх визнали потерпілими; у 88% випадків взагалі не згадується про присутність під час вчинення домашнього насильства свідка, зокрема й дитини. Часто зі змісту судового рішення не є можливим встановити вік дитини. У випадках, якщо все ж дитина визнана потерпілою, не завжди наявна інформація щодо віку дитини (чи є така особа повнолітньою, неповнолітньою чи малолітньою), що виключає можливість достовірно стверджувати, чи дитина визнана в конкретній справі потерпілою від домашнього насильства [7].

М. Змисла вірно зазначає, що в умовах воєнного стану безпекова ситуація в Україні є різною залежно від області та віддаленості від зони активних бойових дій. Чим ближче відповідна область до зони бойових дій, тим менше зафіксовано в судах справ, пов'язаних із домашнім насильством. Це стосується як кримінальних справ, так і справ про адміністративні правопорушення та цивільних справ. Зокрема, у період з березня по червень 2022 р. найменшу кількість справ щодо розгляду заяв про видачу

обмежувального припису у порядку цивільного судочинства зафіксовано у Полтавській, Черкаській, Сумській, Одеській, Запорізькій та Чернігівській областях України. Натомість найбільшу кількість справ розглянуто у Львівській, Вінницькій, Хмельницькій, Тернопільській та Волинській області [8].

Проведене нами експертне опитування 32 фахівців, що працюють в органах Національної поліції та загальних і спеціалізованих службах підтримки постраждалих осіб із Донецької, Закарпатської, Запорізької, Київської, Львівської, Луганської, Харківської та Херсонської областей підтвердило наведені вище тенденції. З-поміж основних факторів зниження кількості зафіксованих випадків вони вказали наступні.

1. Фактори соціально-демографічного характеру:

– *через евакуацію з небезпечних територій змінилась загальна кількість мешканців України.* Так, через загрози для життя та здоров'я вимушено покинули свої домівки, за різними підрахунками, від чверті до половини всього населення України [9]. Уповноважений Верховної ради з прав людини Дмитро Лубінець повідомив, що в Україні зареєстровано 4,7 млн внутрішньо переміщених осіб; понад 14,5 млн українців виїхали після 24 лютого, із них як мінімум 11,7 млн осіб – до країн Євросоюзу [10]. Цифри про кількість людей, які тікають від війни, починаючи з 24 лютого 2022 року і до сьогодні, постійно (інколи досить швидко) змінюються, і є лише приблизними: особи, які переїхали з одного населеного пункту чи регіону України в інший, і навіть за кордон, не обов'язково реєструються офіційно як ВПО чи шукачі тимчасового притулку;

– *величезній кількості людей, які залишились на території України, довелось розлучитися із сім'єю, у т.ч. у зв'язку з мобілізацією чоловіків до лав Збройних Сил;*

– *з іншого боку, багато вимушених переселенців виїхали за кордон, евакуювались в інші регіони нашої країни разом зі своїми кривдниками, сподіваючись, що вони змінять свою поведінку через війну.*

2. Фактори соціально-психологічного характеру:

– *зміна пріоритетів* (на перше місце вийшли базові потреби – їжа, житло, безпека);

– *знецінення безпеки домашнього насильства як самими постраждалими, так і оточуючими та навіть представниками органів влади* («...людей вбивають, а мені лише ляпаса дали»; «ми тут з вбивцями та колаборантами боремось, а ви зі своїми сімейними сварками...»).

3. Фактори правового та правозастосовного характеру:

– *фізична неможливість звернутися до правоохоронних органів* (нікуди було звернутися (не було поліції); відсутній телефонний зв'язок);

– *за викликами щодо фактів домашнього насильства відповідні органи не реагували належним чином* (не виїжджали через недостатню кількість фахівців та ресурсів: внаслідок обстрілів з'явився дефіцит пального та були знищені транспортні засоби; працівники були мобілізовані до збройних сил або залучені до заходів щодо відбиття агресії; багато фахівців евакуювались або переїхали в інші місця; приміщення загальних та спеціалізованих служб підтримки постраждалих зазнали руйнувань або використовувались не за призначенням);

– *нереєстрація заяв та повідомлень про факти домашнього насильства* (заяви не приймалися та не обліковувались; не працювали реєстри);

– *обсяги домашнього насильства збільшились на окупованих територіях, при цьому створені у цих громадах українські системи запобігання та протидії домашньому насильству були фактично зруйновані, більшість суб'єктів взаємодії евакуйовані, а окупаційна влада на факти домашнього насильства не реагувала* (за їх «законами» домашнє насильство взагалі не відноситься до категорії правопорушень; за його вчинення відповідальність не настає; сервіси для постраждалих не передбачені).

Психологи мобільних бригад соціально-психологічної допомоги постраждалим від домашнього насильства та насильства за ознакою статі, що працюють на сході України, в інтерв'ю порталу «Громадський простір» зазначають, що протягом весни – початку літа 2022 року постраждали від насильства внутрішні переселенці часто просто не знали, куди звернутися на новому місці. Експерти зазначають, що подвійний вплив війни відчули і діти, які виявились зручною «мішенню» для прояву негативних емоцій батьків. І це насильство ставало системним, оскільки головний подразник – війна – нікуди не подівся. За їх словами, навіть у мирний час розірвати коло домашнього насильства нелегко: часто постраждали співчують кривднику, намагаються зрозуміти й звинувачують себе у тому, що відбувається. В умовах війни до цього додається невпевненість у майбутньому, психологічна травма від пережитого, страх – в таких обставинах дуже складно протистояти кривднику самостійно [11].

Представниці ГО «Ла Страда-Україна» справедливо звертають увагу на ризики погіршення ситуації з домашнім насильством після закінчення війни через такі фактори:

– *посттравматичний синдром*, що може виникнути у військових, демобілізованих після повномасштабної війни. Якщо знехтувати їхньою якісною реабілітацією, вони можуть вихлюпнути свої емоції та біль на членів своїх сімей, тому вже зараз повинна бути продумана професійна допомога для військовослужбовців, які повернуться з війни додому;

– *непростий психоемоційний стан і в тих українських родинах, члени яких сьогодні не перебувають на передовій* – там теж може загостритися домашнє насильство [12].

Відповідно, потреби в наданні комплексної допомоги і послуг постраждалим суттєво зросли. Проте здійснений нами аналіз дозволяє зробити висновок, що створені відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» системи зазнали сильного навантаження через збільшення кількості клієнтів спеціалізованих служб та необхідність забезпечення швидкого реагування на випадки. Тому у багатьох випадках вони працюють неповноцінно у зв'язку із: виснаженням фахівців через додаткове навантаження у гуманітарній допомозі ВПО при зниженні їх заробітної плати; недостатністю або відсутністю спеціалізованих служб підтримки; суттєвим оновленням персоналу уповноважених суб'єктів Національної поліції, які не пройшли відповідне навчання; фактичною відсутністю системи раннього виявлення фактів домашнього насильства (через дистанційне навчання факти домашнього насильства закладами освіти не виявляються, від медичних закладів у деяких громадах інформація про виявлені випадки надходить, але не в усіх).

Місцеві органи влади, неурядові організації за підтримки міжнародних організацій та фондів підключились до розбудови сервісів допомоги різним категоріям постраждалих від війни, зокрема й внаслідок насильства за гендерною ознакою та домашнього насильства. Наприклад, у рамках програми реагування на війну ЮНІСЕФ «Спільно» – міжгалузевої платформи для надання інтегрованих послуг, соціального згуртування, залучення громади та заходів зі зміни поведінки протягом 2022 року було підготовлено понад 300 локацій і мобільних груп у 20 областях України. Мультидисциплінарна мобільна команда – це команда швидкого реагування, що надає соціально-психологічну допомогу сім'ям з дітьми та іншим людям, постражданим від війни. До складу команди входять психолог, соціальний працівник, юрист та медик. Мобільні бригади працюють у центрах підтримки переселенців, на власному авто виїжджають до місць, де потрібна допомога, а також консультують постраждалих дистанційно – телефоном або за допомогою відеозв'язку. Станом на грудень 2022 року підтримку та послуги українцям продовжували надавати 182 дитячі точки «Спільно» [13].

Програма ФН ООН з протидії та запобігання гендерно зумовленому насильству допомогла створити високоспеціалізовані послуги постраждалим, такі як: притулки, кризові кімнати, денні центри, мобільні групи поліції для реагування на домашнє насильство, національну «гарячу лінію» із попередження домашнього насильства, мобільні бригади соціально-психологічної допомоги, пункти невідкладної медичної допомоги для постраждалих від домашнього насильства. Для підтримки та допомоги жінкам, чоловікам, дівчатам і хлопцям, які постраждали від насильства пов'язаного з війною, зокрема, сексуального, ФН ООН створив Центри допомоги врятованим, де постраждалі можуть отримати психологічну допомогу, юридичні консультації; інформаційну підтримку з медичної допомоги, державних виплат, гуманітарної допомоги, тимчасового прихистку. Ще один сервіс, за допомогою якого Фонд ООН у галузі народонаселення реагує на виклики війни – онлайн-платформа «Аврора». Тут постраждалі від насильства пов'язаного з війною,

зокрема, сексуального, де б вони не знаходились, можуть отримати комплексну підтримку психотерапевтів для подолання травматичного досвіду, відновлення емоційної рівноваги і внутрішнього ресурсу для відбудови життя. Крім того, вони можуть звернутись за консультацією до медичних фахівців для розв'язання нагальних питань збереження здоров'я, зокрема, репродуктивного, а також отримати професійну допомогу юристів [14].

Висновок. Підсумовуючи, варто зазначити, що протягом 2022 року облікована кількість звершень щодо фактів домашнього насильства знизилась приблизно вдвічі від обсягів попереднього, 2021 р., у першу чергу, через вплив низки факторів, пов'язаних з війною. Ефективне реагування та запобіжний вплив потребує вирішення досить широкого кола соціальних, психологічних, правових та економічних питань, над якими потрібно працювати як на рівні місцевих громад, так і на загальнодержавному рівні, зокрема, й із залученням можливостей міжнародних організацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017 р. № 2229-VIII / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення: 19.01.2023)
2. Дорош С., Зануда А. Пів року війни Росії проти України у 10 цифрах. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-62610639> (дата звернення: 19.01.2023)
3. Харитонova О. В. Ключові засади гендерної політики в кримінальному праві України та основні напрями реформ щодо протидії насильству стосовно жінок та домашньому насильству : науково-практичний посібник. Харків, 2018. 344 с.
4. «Поліціантки краще налагоджують довіру з потерпілими» – заступниця міністра внутрішніх справ Катерина Павліченко. *Hromadske*. Новини від 01.11.2022. URL: <https://hromadske.ua/posts/policiyantki-krashe-nalagodzhuyut-doviru-z-poterpilimi-zastupnicya-ministra-vnutrishnih-sprav-katerina-pavlichenko> (дата звернення: 19.01.2023)
5. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень–грудень 2021 та січень–грудень 2022 рр. (форма № 1). Офіс Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 19.01.2023)
6. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень-грудень 2021 року та січень-грудень 2022 року (форма № 2). Офіс Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 19.01.2023)
7. Звіт «Домашнє насильство в Україні: реагування в умовах війни (I півріччя 2022 року)», підготовлений Аналітичним центром ЮрФем. URL: <https://jurfem.com.ua/wp-content/uploads/2022/09/Проект-дослідження-PC.docx—копія.docx-2.pdf> (дата звернення: 19.01.2023).
8. Змисла М. Домашнє насильство кризь призму війни. URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2022/11/29/251536/> (дата звернення: 19.01.2023).
9. Міграційна криза унаслідок російсько-української війни. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Міграційна_криза_внаслідок_російсько-української_війни (дата звернення: 19.01.2023).
10. Омбудсмен розповів, скільки українців виїхало за кордон із 24 лютого. *Слово і Діло*. 1 грудня 2022. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/12/01/novyna/polityka/ombudsmen-rozproviv-skilky-ukrayincziv-vuyihalo-kordon-24-lyutoho> (дата звернення: 19.01.2023)
11. Як війна вплинула на домашнє насильство? *Громадський простір*. Новини від 24.05.2022 р. URL: <https://www.prostir.ua/?news=yak-vijna-vplynula-na-domashnje-nasylstvo> (дата звернення: 19.01.2023).
12. Війна не скасовує потребу протидіяти домашньому насильству. Думка експерта. Юридичні новини України. Lexinform. 2022. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/vijna-ne-skasovuye-potrebu-protydiaty-domashnomu-nasylstvu/> (дата звернення: 19.01.2023).
13. Мультидисциплінарні мобільні команди допомоги постраждалим від війни. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/mobile-teams> (дата звернення: 19.01.2023).
14. Програма з протидії та запобігання гендерно зумовленому насильству. URL: https://ukraine.unfpa.org/uk/GBV_services (дата звернення: 19.01.2023).